

Je ziet het pas als je het gelooft

Preventie en bestrijding van ouderenmishandeling

Amsterdam, 25 april 2005

Yvonne van Heerwaarden
Karin Schaafsma

DSP – groep BV
Van Diemenstraat 374
1013 CR Amsterdam
T: +31 (0)20 625 75 37
F: +31 (0)20 627 47 59
E: dsp@dsp-groep.nl
W: www.dsp-groep.nl
KvK: 33176766 A'dam

Inhoudsopgave

Colofon	3
Je ziet het pas als je het gelooft	4
Verborgene problematiek	6
Voorbeelden van ouderenmishandeling	6
Opzettelijke mishandeling en ontspoorde zorg	7
Ouderenmishandeling wordt moeilijk herkend	7
Tekst in kader 1: definitie van ouderenmishandeling	8
Tekst in kader 2: vormen van ouderenmishandeling	8
Vijf voorbeeldprojecten, vijf focuspunten	10
1 Starten	11
2 Het organiseren van samenwerking	13
3 Financiering en beleidscontext	15
4 Het vormgeven van preventie en bestrijding (de 'keten')	17
5 Voorlichting en publiekscampagnes	18
Lessen uit de praktijk	19
Strategische keuzes	23
Veranderingen in het krachtenveld: Huiselijk geweld en WMO	23
Gezamenlijke aanpak: samenwerking tussen overheid en veld	23
Rol van gemeenten	24
Rol van provincies	26
Rol van lokale organisaties	26
Tekst in kader 3: rollen van gemeente en lokale organisaties	27
Bijlagen	
Bijlage Relevante literatuur en websites	31

Colofon

Het boekje 'Je ziet het pas als je het gelooft' is gemaakt in opdracht van het Ministerie van VWS en mede namens het Ministerie van Justitie.

Onderzoek en advies

DSP-groep bv, Amsterdam (projectcoördinatie Carla Kolner)

Begeleidingscommissie

- Lucy Aarnink (Ministerie van VWS, DVVO/programma Intersectoraal ouderenbeleid, voorzitter van de begeleidingscommissie)
- Mirjam van Dongen (De grote Rivieren/circuit ouderen Dordrecht, LPBO)
- Wendy Hazebroek (Ministerie van VWS, directie GGZ, verslavingszorg en maatschappelijke opvang)
- Anneke Storm (Ministerie van Justitie, Directie Justitieel Jeugdbeleid, project Huiselijk Geweld)
- Annelies van Voornveld (politie Amsterdam Amstelland, senioren en veiligheid)

Tekst

DSP-groep bv, Amsterdam (Yvonne van Heerwaarden, Karin Schaafsma)

Met dank aan

- Maria van Bavel (Transact)
- Bernadette Duzijn (Mediant, Hengelo/Twente)
- Miriam Gossens (Thuiszorg, Maastricht)
- Irma Hoen (Advies- en Steunpunt Huiselijke Geweld Zuid-Kennemerland)
- Josee Jansen (GGD Groningen)
- Jan Kengen (GGD Zuidelijk Zuid Limburg, Maastricht)
- Aart Lohmann (Stichting Maatschappelijke Dienstverlening Zuid-Kennemerland)
- Gabriëlle Parel (Mediant, Hengelo/Twente)
- Theo Royers (NIZW/kenniscentrum ouderen, LPBO)
- Jan Tegenbos (GGD, Maastricht)
- Marjolijne Vinkenborg (CMO Groningen)

Je ziet het pas als je het gelooft

Dit boekje gaat over ouderenmishandeling. Want ouderen worden mishandeld. Voor veel mensen is dit gegeven nieuw en schokkend. Anderen hebben er wel eens van gehoord of er zelf mee te maken - in de eigen familie of als hulpverlener bijvoorbeeld.

Naarmate mensen ouder worden, neemt de kans toe dat ze afhankelijk worden en kwetsbaar. Anderen moeten hen gaan helpen met huishouden, met zichzelf wassen en verzorgen of met het beheren van de financiën. Sommige ouderen verliezen hun geheugen of andere cognitieve functies. Ze vinden hun weg in de buitenwereld moeilijker en verliezen gaandeweg het contact met die buitenwereld. Allemaal ontwikkelingen die hen makkelijker tot slachtoffer van ouderenmishandeling maken.

Ouderenmishandeling wordt onderschat

Uit het eerste, grootschalige onderzoek¹ naar het verschijnsel ouderenmishandeling van alweer een aantal jaren geleden (1996), kwam naar voren dat maar liefst één op de twintig mensen van 65 jaar en ouder te maken heeft met mishandeling. Dit percentage wordt beschouwd als het topje van de ijsberg. Een ander onderzoek (ook uit 1996) laat zien dat circa een derde deel van de mantelzorgers van demente ouderen zich schuldig maakt aan een vorm van ouderenmishandeling². Echter, ook beroepskrachten en vrijwilligers maken zich soms schuldig aan mishandeling.

De verwachting is dat ouderenmishandeling, door vergrijzing en het feit dat ouderen steeds langer thuis blijven wonen, de komende jaren alleen maar zal toenemen. Ouderenmishandeling is met andere woorden een omvangrijk probleem dat zeker niet onderschat moet worden. Het voorkómen en bestrijden van ouderenmishandeling staat daarentegen in de kinderschoenen. Ouderenmishandeling is een nog relatief onbekend fenomeen – in tegenstelling tot bijvoorbeeld kindermishandeling of vrouwenmishandeling / partnergeweld. Onbekendheid en ongeloof maken dat het niet als zodanig wordt herkend door de buitenwereld. 'Je ziet het pas als je het gelooft'. Zelf zijn ouderen vaak niet in staat om iets te doen tegen hun mishandeling, zeker niet als ze dementerend, depressief of in de war zijn. Bovendien belemmeren afhankelijkheid, schaamte en angst hen om de situatie aan te kaarten.

Oproep aan gemeenten én lokale organisaties

Met 'Je ziet het pas als je het gelooft' willen wij de aandacht vestigen op de urgentie van de problematiek rond ouderenmishandeling en een impuls geven aan de bestrijding van deze vorm van geweld.

We roepen in de eerste plaats gemeenten en lokale organisaties op om - waar dit nog niet gebeurt - de bestrijding van ouderenmishandeling serieus ter hand te nemen.

Noot 1 Comijs, H.C., e.a. *Agressie tegen en benadeling van ouderen. Een onderzoek naar ouderenmishandeling*. Vrije Universiteit, Amsterdam, 1996.

Noot 2 Pot, A.M., van Dyck, R., Jonker, C. en Deeg, D.J., *Verbal en physical aggression against demented elderly by informal caregivers in The Netherlands*, in: *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 31 (1996), pag. 156-162.

Met lokale organisaties bedoelen we de organisaties die vanuit hun doelstelling en professie te maken hebben met ouderen (en dus ook met vormen van ouderenmishandeling), zoals GGD's, GGZ instellingen, thuiszorgorganisaties, welzijnorganisaties/ouderenadviseurs, maatschappelijk werk, steunpunten voor mantelzorg/informele zorg, politie, huisartsen, ziekenhuizen, maar ook wijkprojecten, woningbouwverenigingen en belangenorganisaties als ouderenbonden en RPCP's (regionale platforms voor patiënten- en consumentenorganisaties)³.

Nieuwe rolverdeling

Ouderenmishandeling is – net als andere vormen van geweld in de privé-sfeer – een maatschappelijk probleem dat alleen in gezamenlijkheid opgepakt kan worden. Het moment is gekomen om gemeenten en lokale organisaties in netwerken rondom huiselijk geweld en netwerken rondom ouderenmishandeling samen te brengen – en daar waar die netwerken nog niet bestaan, ze in het leven te roepen.

Er is een nieuwe rolverdeling tussen gemeenten en lokale organisaties aan het ontstaan als gevolg van een aantal belangrijke veranderingen in het krachtenveld waarbinnen de bestrijding van ouderenmishandeling gestalte moet krijgen. Eén van die veranderingen is het feit dat gemeenten de regiefunctie hebben gekregen bij de aanpak van huiselijk geweld. Veel gemeenten, met name centrumgemeenten, zijn al actief in het opzetten en/of uitvoeren van beleid rond de integrale aanpak van huiselijk geweld. Ingrijpend zijn ook de veranderingen in de wet- en regelgeving rondom de nieuwe WMO (Wet Maatschappelijke Ondersteuning). Gemeenten krijgen in dit kader een grotere taak en verantwoordelijkheid – onder meer voor wat betreft mantelzorgondersteuning.

Elders in dit boekje⁴ is een opsomming opgenomen van de rollen die gemeenten en lokale organisaties kunnen spelen bij de aanpak van ouderenmishandeling.

Praktische lessen: leeswijzer

We hebben gekozen voor een praktische benadering en daarom selecteerden we vijf projecten 'bestrijding ouderenmishandeling' als leerschool. We hebben gekeken hoe deze projecten tot stand zijn gekomen en hoe zij zich vervolgens hebben ontwikkeld. Daaruit destilleerden we lessen die bruikbaar zijn bij het opzetten en inrichten (implementeren) van projecten ter voorkoming en bestrijding van ouderenmishandeling.

De lessen liggen vervat in de beschrijvingen van de projecten in dit boekje ('Vijf voorbeeldprojecten, vijf focuspunten') en in 'Lessen uit de praktijk' lichten we ze er nog eens expliciet uit.

We beginnen dit boekje echter met een korte verkenning van het onderwerp ouderenmishandeling ('Verborgene problematiek'). Het laatste deel ('Strategische keuzes') beschrijft de rol van gemeenten en lokale organisaties bij het ontwikkelen van een aanpak van ouderenmishandeling.

Noot 3 Ouderenmishandeling in een intramuraal setting (zoals in verpleeg- en verzorgingstehuizen) valt buiten het bestek van dit boekje. De problematiek die wij hier aankaarten betreft de zelfstandig wonende ouderen.

Noot 4 Zie kadertekst 'rollen van gemeente en lokale organisaties'.

Verborgen problematiek

Voorbeelden van ouderenmishandeling

Mevrouw Jansen is weduwe en sinds een jaar gaat ze erg achteruit. Ze kan haar huishouden niet meer goed aan en ze raakt regelmatig de kluts kwijt. Dat beangstigt haarzelf en ook haar dochter Margriet. Margriet is alleenstaand. Ze neemt haar moeder in huis om beter voor haar te zorgen, want een plaats in een verzorgingshuis zit er voorlopig toch niet in. Maar het wordt er niet beter op sinds mevrouw Jansen bij haar dochter inwoont. Ze vergeet steeds meer, raakt vaker in de war en is zo onzeker dat ze de hele tijd achter Margriet aanloopt. Die wordt daar doodnervus van. De pogingen van Margriet om haar moeder ergens te laten zitten met een tijdschrift of een krant, zodat zij haar werk kan doen, lopen op niets uit. Ten einde raad bindt Margriet haar moeder aan haar enkels aan de bank vast. Wanneer haar moeder de boel bij elkaar gilt, geeft ze haar een pets in het gezicht, in de hoop dat ze bedaart. Als dat niet helpt, geeft ze haar pilletjes die haar moeder rustig maken. Zo rustig dat ze de hele dag stil blijft zitten.⁵

Situaties als dit roepen meestal een mengeling op van ongeloof en afschuw. 'Het is toch niet waar? Gebeurt dit echt? Wat vreselijk!' Maar er kan ook een zeker begrip zijn. 'Als ik me in die dochter verplaats, snap ik het wel een beetje. Die dochter kan geen kant op! En het is toch heel goed van haar dat ze voor haar moeder zorgt en haar in huis neemt.'

Tot zijn 65ste werkte meneer Van der Meer als verkoper in een groot warenhuis. Vlak na zijn pensioen overleed zijn vrouw. Inmiddels is hij 72 jaar. Een zachtmoedige man. De laatste jaren is zijn wereld klein geworden. Lichamelijk en geestelijk wordt hij slechter, hij is depressief en vergeetachtig. Een jaar geleden is zijn enige zoon Michiel van 47 jaar bij hem ingetrokken. Voor de veiligheid. Sinds een paar maanden woont ook de vriendin van Michiel in huis. Ze betalen geen huur - die wordt van de lopende rekening van meneer Van der Meer afgeschreven. Michiel beheert de rekeningen en heeft volmacht over de spaarrekening van zijn vader. Bijna ongemerkt hebben Michiel en zijn vriendin het hele huis in bezit genomen. Meneer Van der Meer zelf bewoont de zolderkamer - waar hij weinig vanaf komt omdat trappen lopen moeilijk gaat. Michiel heeft inmiddels een nieuwe computer en een kingsize waterbed gekocht. Meneer Van der Meer denkt dat dit betaald is van zijn spaarrekening. Maar hij durft er niets van te zeggen, omdat hij bang is dat zijn zoon kwaad wordt en misschien zelfs vertrekt.⁶

Deze geschiedenis roept minder snel begrip op dan de eerste casus. Maar de afhankelijkheid van de vader ten opzichte van zijn zoon - de angst om hem te verliezen - en ook zijn loyaliteit maken de situatie complex. De kans dat de vader de situatie zelf wil en kan doorbreken is uitermate klein. Aangifte bij de politie zal hij niet doen.

Noot 5 Deze casus is gebaseerd op een van de casussen, gebruikt in de interne training voor medewerkers van de Grote Rivieren/circuit ouderen in Dordrecht.

Noot 6 idem.

Opzettelijke mishandeling en ontspoorde zorg

In de praktijk blijkt er een verschil te bestaan tussen gevallen van opzettelijke mishandeling en gevallen van ontspoorde zorg. Zoals het woord al aangeeft, gaat het bij opzettelijke ouderenmishandeling om een dader die bewust een oudere – die afhankelijk is van hem of haar – mishandelt of anderszins schade toebrengt. De zoon van meneer Van der Meer is daar een voorbeeld van. Een sterker voorbeeld in dit verband (waarin bovendien veel van de vormen van ouderenmishandeling optreden) is de zoon die zijn oude moeder geld afperst (financiële uitbuiting). Op het moment dat zij tegenspuutert gaat hij dreigen (psychische mishandeling). Langzaam isoleert hij haar van de buitenwereld door vrienden, familie of bekende zwart te maken en bij zijn moeder weg te houden (schending van rechten). Als ze voor moeilijkheden blijft zorgen, gaat hij boven op haar voeten staan (lichamelijke mishandeling).

Het voorbeeld van mevrouw Jansen en haar dochter Margriet is een duidelijk voorbeeld van ontspoorde zorg. Ontspoorde zorg heeft een geheel eigen problematiek en dynamiek. Vaak is er sprake van een situatie die langzaamaan verergert. Er is geen kwade opzet in het spel, het gaat om het uit de hand lopen van een situatie. Die loopt uit de hand door overbelasting van de mantelzorger, door onmacht van het slachtoffer én van de dader, door onkunde van de dader vaak ook. En omdat de situatie 'gesloten' is: er lijkt geen uitweg mogelijk en er is niemand van buiten het systeem die het ziet of kan ingrijpen. In die zin lijkt ontspoorde zorg op kindermishandeling⁷. Ook daar zien we een gesloten systeem waarbinnen de combinatie van onmacht en onkunde een destructieve rol speelt. En ook daar is er sprake van een relatie tussen twee mensen die – waar mogelijk – hersteld moet worden.

In beide gevallen is het mishandeling!

Zonder twijfel gaat het in beide gevallen, ook in het geval van ontspoorde zorg, om mishandeling. Het is belangrijk om dit vast te stellen, omdat het bagatelliseren van de ernst van de mishandeling in een situatie van ontspoorde zorg, de bestrijding bemoeilijkt of zelfs onmogelijk maakt.

"Of ik nu met alfa hulpen van de thuiszorg praat of met de doctoren en doctorandussen van het Landelijk Platform Huiselijk Geweld, overal krijg ik dezelfde vragen," zegt Mirjam van Dongen, voorzitter van het LPBO⁸. "Moet ik het nou wel mishandeling noemen, kun je niet veel beter spreken van mis-BEhandeling? vragen ze dan. Is ontspoorde zorg eigenlijk wel mishandeling? Omdat iedereen snapt waarom mantelzorg kan ontsporen, bestaat het gevaar dat een probleem wordt ontkend of gebagatelliseerd. Maar zo invoelbaar het is, zo ontoelaatbaar is het!"

Ouderenmishandeling wordt moeilijk herkend

Ouderenmishandeling wordt niet of nauwelijks naar buiten gebracht en blijft daarom ook een onbekend fenomeen.

Noot 7 Bij kindermishandeling kan eveneens sprake zijn van twee vormen: ontspoorde zorg en opzettelijke mishandeling.

Noot 8 Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling.

Er bestaat helaas geen pasklare oplossing voor deze situatie. Het instellen van een meldpunt alléén zal dit probleem niet verhelpen – zo is ook de ervaring.

Ouderen zelf melden niet of nauwelijks, omdat ze daartoe fysiek of psychisch niet in staat zijn of omdat ze uit angst, schaamte en/of loyaliteit de mishandeling niet naar buiten willen brengen. Melding van ouderenmishandeling door de omgeving (betrokkenen, betrokken hulpverleners) wordt bemoeilijkt doordat veel mensen het niet herkennen. Een belangrijke oorzaak hiervan is ongelof: velen kunnen gewoonweg niet geloven dat ouderenmishandeling bestáát en dat het hier, onder hun ogen, gebeurt. Het niet herkennen van gevallen van ouderenmishandeling heeft verder ook te maken met de glijdende schaal van mishandelingen – langzaam verandert de situatie in de richting van goede zorg naar ontspoorde zorg, van goed naar kwaad tot erger.

Om deze situatie te doorbreken is het nodig het bestaan van ouderenmishandeling te onderkennen en het ook als zodanig te durven benoemen. Hiermee start het proces van bewustwording dat uiteindelijk zal leiden tot een goede signalering en aanpak van het probleem: je ziet het pas als je het gelooft!

Tekst in kader 1: definitie van ouderenmishandeling

Algemeen wordt de volgende definitie van ouderenmishandeling gehanteerd: *“Onder mishandeling van een ouder persoon (iemand vanaf 55 jaar) verstaan we al het handelen of nalaten van handelen van al degenen die in een persoonlijke en/of professionele relatie met de oudere staan, waardoor de oudere persoon (herhaaldelijk) lichamelijk en/of psychische en/of materiële schade lijdt dan wel vermoedelijk zal lijden en waarbij van de kant van de oudere sprake is van een vorm van gedeeltelijke of volledige afhankelijkheid.”* (Comijs e.a. 1996, pag. 18).

Belangrijke bepalingen zijn dat het bij ouderenmishandeling gaat om zowel opzettelijke mishandeling als ontspoorde zorg, dat het gaat om zowel persoonlijke als professionele relaties die gekenmerkt worden door afhankelijkheid van de oudere, dat het gaat om structurele (en niet éénmalige) mishandeling en dat ouderenmishandeling verschillende verschijningsvormen heeft. Die verschijningsvormen zijn uitgewerkt in een aantal 'categorieën'. (Zie kadertekst vormen van ouderenmishandeling).

Tekst in kader 2: vormen van ouderenmishandeling

Lichamelijke mishandeling

- Slaan, schoppen, vastbinden aan stoel of bed, drogeren.

Psychische mishandeling

- Beledigen, bedreigen, treiteren, intimideren, vernederen, vals beschuldigen.

Verwaarlozing

- Onthouden van lichamelijke en/of medische zorg, negeren behoeften van geestelijke ondersteuning/behoefte aan aandacht.

Uitbuiting

- Afpersen, ontvreemden van geld of goederen, financieel kort houden, misbruik van goedgelovigheid, valse beloftes.

Seksueel misbruik

- Aanranding, verkrachting, ongewenst confronteren met pornografisch materiaal.

Schending van rechten

- Geen vrijheid, geen privacy, zelfbeschikking wordt ingeperkt, geen bezoek, geen telefoon.

Vijf voorbeeldprojecten, vijf focuspunten

De preventie en bestrijding van ouderenmishandeling staat nog in de kinderschoenen. De eerste projecten ter bestrijding van ouderenmishandeling in ons land zijn druppelsgewijs gestart, zo'n tien jaar geleden, door organisaties die in hun eigen werkpraktijk met ouderen en mishandeling te maken hadden. Voor het merendeel waren dit GGD's of GGZ instellingen. Het Landelijk Steunpunt Bestrijding Ouderenmishandeling (het LSBO), in 1996 opgericht op initiatief van het ministerie en begeleid door het NIZW, is een belangrijke factor geweest in de opstart van deze initiatieven.

Momenteel zijn er bij benadering 35 meldpunten en consultatienetwerken actief in zo'n 150 gemeenten in ons land⁹. Het Landelijk Platform Bestrijding Ouderenmishandeling (LPBO), voortgekomen uit het LSBO, biedt een platform aan deze projecten, bundelt hun expertise en draagt bij aan het ontwikkelen en verspreiden ervan.

We hebben – zoals in de inleiding al ter sprake kwam – vijf projecten geselecteerd om als leerschool en stimulans te dienen voor het opzetten van de bestrijding van ouderenmishandeling. De voorbeeldprojecten zijn geselecteerd vanwege hun onderlinge verschillen en laten dus een variëteit in aanpakken zien. We stellen de projecten hier kort even voor:

- Project STOL (Samenwerkingsverband Tegen Ouderenmishandeling in Limburg) kan beschouwd worden als de eerste provinciale aanpak in Nederland (1999) op het gebied van ouderenmishandeling. In Limburg zijn vijf regionale platforms ouderenmishandeling gevormd die samen de hele provincie dekken. De provincie Limburg subsidieerde de ontwikkeling en eerste fase van het project, de partnerorganisaties moeten nu zelf zorgdragen voor financiering. Het project is goed gestart en dreigt nu weg te zakken. Wij spraken met het platform Zuidelijk Zuid Limburg.
- In Twente is een pilotproject ouderenmishandeling gestart, waarin diverse organisaties samenwerken. Het project wordt geleid vanuit een GGZ instelling (Mediant) en is begonnen met een klein netwerk van organisaties dat zich gestaag uitbreidt, een groeimodel dus. Het project valt onder de paraplu van het project Aanpak Huiselijk Geweld in Twente.
- *Signaal op rood, aanpak van ouderenmishandeling in de provincie Groningen* werd ontwikkeld door het provinciaal Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling (CMO) in samenwerking met de afdelingen preventie van de GGD en GGZ. Deze combinatie van partners bracht met zich mee dat het project van meet af aan goed was ingebed in het (provinciale) beleid én dat op uitvoerend niveau slagkracht werd ontwikkeld.
- Project *Signalering en hulpverlening ouderenmishandeling* in Dordrecht is een stedelijk project dat vanuit de GGZ en de Dordtse Welzijnsorganisatie werd opgezet en ook door deze organisaties wordt getrokken en betaald. Veertien organisaties – variërend van ziekenhuis tot steunpunt

Noot 9 Een complete lijst van initiatieven per gemeente wordt opgesteld door het LPBO en staat voorjaar 2005 op de website van het NIZW (www.NIZW.nl).

Mantelzorg – zijn partner in het netwerk rond ouderenmishandeling. Om participatie aantrekkelijk te maken, is van de partners van het netwerk een minimale inspanning gevraagd die zij binnen hun eigen structuren en culturen konden invullen.

- Haarlem is een voorbeeld van hoe ouderenmishandeling op een goede manier aangehaakt kan worden bij de aanpak huiselijk geweld. Het was de eerste Nederlandse gemeente waar een project Huiselijk geweld ('Huiselijk geweld is niet normaal') van de grond kwam. In tegenstelling tot de andere projecten is ouderenmishandeling hier (aanvankelijk) niet in een apart project ondergebracht. Recentelijk is daar verandering in gekomen. Het stedelijke project heeft zich uitgebreid tot een regionaal project en binnen deze nieuwe regionale projectstructuur is nu wél een aparte structuur voor ouderenmishandeling opgezet.

We vertellen hier iets over de voorbeeldprojecten aan de hand van vijf focuspunten:

- 1 Starten: hoe zijn de projecten begonnen, wie hebben het initiatief genomen, wie zijn de trekkers van het project, wat was de schaalgrootte?
- 2 Organiseren van samenwerking: welke partners zijn betrokken, welke vorm heeft de samenwerking gekregen?
- 3 Financiering en beleidscontext: hoe wordt het project gefinancierd, wat is de rolverdeling tussen gemeente en/of provincie en instellingen, onder welk beleid valt het?
- 4 Vormgeven van preventie en bestrijding: hoe is de 'keten' van (h)erkennen, signaleren, melden, registreren en hulpverlening/verwijzen ingericht, welke keuzen zijn er gemaakt met betrekking tot de inrichting van een meldpunt?
- 5 PR/voorlichting en communicatie: een grote publiekscampagne voeren of juist niet?

1 Starten

Bij het opstarten van projecten zijn onder meer de volgende vragen aan de orde: wie neemt het initiatief, wie trekt de kar, welke partners moeten worden benaderd, hoe benaderen we die? Moet er een zelfstandig, apart meldpunt komen en zo ja, kan dit ondergebracht worden bij een bestaande organisatie of een bestaand meldpunt? Moet het meldpunt toegankelijk zijn voor alleen intermediairs of (ook) voor publiek (slachtoffers, daders)? Is het goed wanneer de organisaties de casussen in de eigen caseload houden of niet? En als ze dat doen, wat is dan de beste structuur voor samenwerking en overleg?

Het initiatief

De voorbeeldprojecten begonnen voor een groot deel op initiatief van één of een paar organisaties. In Zuidelijk Zuid Limburg waren dat de thuiszorg, de GGD en de GGZ, in Twente was de GGZ de belangrijkste initiatiefnemer, in de provincie Groningen gebeurde dit door het provinciaal Centrum voor Maatschappelijke Ontwikkeling Groningen (CMO) in samenwerking met de afdeling preventie van de GGZ Groningen en GGD Groningen en in Dordrecht stond de GGZ (De Grote Rivieren, circuit ouderen) met stichting Welzijn aan de wieg van het project.

In Haarlem tenslotte heeft de gemeente een belangrijke rol gespeeld, evenals de GGD die ook projectleider werd. De GGD werkte hierin nauw

samen met onder andere de Maatschappelijke Dienstverlening. Een aantal projecten werd (mede) in gang gezet door het Landelijk Steunpunt Bestrijding Oudermishandelingen (LSBO, gekoppeld aan het NIZW).

Degenen die het initiatief namen, zijn vervolgens vrijwel altijd ook de 'trekkers' van het project (zij vormen de projectgroep of zijn de trekkers in een werkgroep). Zoals voor alle projecten geldt, is het belangrijk om sterke, enthousiaste trekkers te hebben – zeker tijdens een pioniersfase als waarin de bestrijding van ouderenmishandeling verkeert. Zij moeten het belang van het onderwerp overbrengen op anderen – binnen en buiten hun eigen organisatie.

Startconferentie: het begin van het netwerk

Het organiseren van een start- of werkconferentie blijkt een goede methode om het onderwerp ouderenmishandeling bekendheid te geven bij andere organisaties en een start te maken met het vormen van een netwerk en het maken van een projectplan.

Zo vond in Groningen een startconferentie plaats die gericht was op zorg-, hulpverlenings- en welzijnsorganisaties uit de provincie Groningen. Uit deze bijeenkomst ontstond een initiatiefgroep. *"Het enthousiasme waarmee deze medewerkers aan de slag zijn gegaan was ongekend"*, aldus Josee Jansen (GGD en GGZ). Marjolijne Vinkenburg (CMO) licht toe: *"Op dat moment kozen we er duidelijk voor om het enthousiasme te benutten, zodat we snel onze start konden maken. In een andere situatie zou je bij de samenstelling van de initiatiefgroep ook kunnen kijken naar regionale spreiding en kiezen voor een goede afspiegeling van verschillende functieniveaus."*

Schaalgrootte

De projecten variëren in schaalgrootte: de drie provinciale projecten hebben een regionale/provinciale schaal, de beide andere projecten zijn stedelijk. De keuze voor een bepaalde schaalgrootte is afhankelijk van de lokale situatie en mogelijkheden daarbinnen. Voor steden behoort een stedelijke schaal tot de mogelijkheden, regio's met meerdere, middelgrote of kleinere gemeenten kiezen eerder voor een regionale aanpak.

In Dordrecht was de opzet aanvankelijk regionaal, maar daar besloot men tot een stedelijke aanpak. De regionale werkgroep werd opgeheven en een stedelijke werkgroep geformeerd. Wat waren de argumenten voor deze beslissing? *"Een regionaal project was op dat moment niet behapbaar,"* aldus Mirjam van Dongen, huidige projectleider in Dordrecht. *"Het ging om 21 verschillende gemeenten, om verschillende thuiszorginstellingen, verschillende GGD's. Het is beter om een stedelijke pilot op te zetten, hebben we gezegd. Dordrecht was daarvoor de meest aangewezen plaats. Van daar uit kunnen we lering trekken en het project vervolgens ofwel breder trekken ofwel projecten elders starten die bij Dordrecht kunnen aanhaken."*

In Haarlem is het stedelijke project onlangs uitgebreid tot een regionaal project. De opgebouwde kennis en ervaring wordt hierbij ingezet, de netwerken worden uitgebreid tot regionale schaalgrootte.

Het doel van de projecten (groot- of kleinschalig) is uiteindelijk een zo groot mogelijk, dekkend netwerk te creëren (uiteindelijk heel Nederland). Sommige projecten (de stedelijke) beginnen klein en breiden zich uit, andere pakken het regionaal op en vertakken/verfijnen zich in het klein.

Schaalgrootte is van invloed op de inrichting van de samenwerking. Een stedelijke werkgroep is in principe in staat om alle organisaties die zich met ouderen bezig houden om de tafel te krijgen. Hierdoor ontstaan korte lijnen

en zijn de mazen van het net miniem. Een regionale werkgroep heeft te maken met verschillen en overlappen in werkgebied. De grenzen van de politie-regio lopen vaak anders dan die van de GGZ-regio bijvoorbeeld, of van de thuiszorg. In een regionale werkgroep zullen dan ook meerdere thuiszorgorganisaties, GGD's, GGZ instellingen, gemeenten en dergelijke participeren.

Het doel van de projecten (groot- of kleinschalig) is uiteindelijk een zo groot mogelijk, dekkend netwerk te creëren (uiteindelijk heel Nederland). Sommige projecten (de stedelijke) beginnen klein en breiden zich uit, andere pakken het regionaal op en vertakken/verfijnen zich in het klein.

2 Het organiseren van samenwerking

Partners in het netwerk

De initiatiefnemer(s) of trekker(s) van het project bouwen een netwerk op van organisaties die zijn betrokken bij ouderen. In alle projecten zijn in ieder geval GGD's, GGZ instellingen, thuiszorgorganisaties en welzijn ouderen betrokken. Andere partners – zoals ziekenhuizen, maatschappelijk werk, politie, huisartsen, steunpunten mantelzorg, pastoraal werk, woningbouwverenigingen en ouderenorganisaties - kunnen ook deel uitmaken van het netwerk.

Op beleidsniveau is in een enkel geval de gemeente betrokken (Haarlem), in de provinciale projecten heeft de provincie een belangrijke rol. In de eerste plaats door het project (mede) te financieren, maar – via de provinciale instituten - ook als (mede) initiator, zoals in de provincie Groningen bijvoorbeeld, waar het CMO aan de wieg van het project bestrijding ouderen mishandeling stond.

In Dordrecht zijn alle belangrijke partners persoonlijk door de projectleider benaderd. *"We hebben hen eerst een brief heeft gestuurd met het projectvoorstel. Vervolgens zijn we bij al die directies over de vloer geweest om ze persoonlijk te overtuigen van het belang. Alleen de huisartsen en politie zijn afgevallen. De huisartsen omdat ze het te druk hadden. We konden hen wel consulteren. Ook de politie deed niet mee. Hun argument was: wij doen huiselijk geweld en daarin nemen we ook de ouderen mee. Maar in de praktijk gebeurt dat dus niet."*

In Twente maakt de politie wel deel uit van het netwerk en hun frisse kijk wordt door alle partners zeer gewaardeerd. Tijdens casusbesprekingen biedt de politie een welkome benadering. In geval van financiële uitbuiting bijvoorbeeld kunnen juist de juridische mogelijkheden van de politie de situatie doorbreken en kan een weg worden geopend voor hulpverlening. Met de komst van de politie is ook het contact tussen wijkagent en het Twentse netwerk verstevigd.

Initiatiefgroep

In Groningen is een initiatiefgroep opgericht. Deze groep bestond uit enthousiaste beroepskrachten uit diverse organisaties.

De initiatiefgroep had een 'denktank' functie: meedenken over de aanpak van ouderenmishandeling, adviezen en tips geven en aanbevelingen doen. De deelnemers van de initiatiefgroep hebben ervoor gezorgd dat het onderwerp op de agenda kwam van hun eigen organisatie en binnen hun netwerken. Werkenderwijs zijn afspraken gemaakt en zaken gerealiseerd.

Consultatienetwerk met aandachtsfunctionarissen en convenant

Alle voorbeeldprojecten komen grofweg uit op dezelfde samenwerkingsvorm: een consultatienetwerk met aandachtsfunctionarissen. De samenwerking wordt bekrachtigd in een convenant, waarin de inzet en bijdrage van de partners is omschreven (zoals het overeenkomen van uitwisseling van informatie, het aanstellen van aandachtsfunctionarissen en zijn/haar taakomschrijving, het inrichten van een advies- en meldpunt, afspraken over melding en registratie). Deze vorm van samenwerking blijkt zeer adequaat te werken¹⁰.

Het model van het consultatienetwerk met aandachtsfunctionarissen houdt onder meer in dat alle partnerorganisaties een aandachtsfunctionaris leveren die zitting heeft in het consultatienetwerk. De aandachtsfunctionaris is de verbindende schakel tussen organisatie en netwerk. Hij of zij 'beheert' het onderwerp ouderenmishandeling binnen de eigen organisatie en zorgt dat ouderenmishandeling daar bekendheid krijgt en (h)erkend wordt. In de regel verzorgt de aandachtsfunctionaris ook trainingen voor (een aantal van) de 'eigen' medewerkers in het signaleren van ouderenmishandeling (en heeft daar zelf eerst een training in gevolgd). De aandachtsfunctionaris is binnen de eigen organisatie het aanspreekpunt - waar het gaat om melding van gevallen van ouderenmishandeling (of vermoedens van ouderenmishandeling).

Het consultatienetwerk biedt de mogelijkheid tot informatie uitwisseling en intervisie (aandachtsfunctionarissen kunnen casussen inbrengen). Op die manier wordt de kennis en ervaring met zowel het signaleren van als het interveniëren bij ouderenmishandeling gedeeld en opgebouwd – waarbij de zienswijzen/ervaringen van de verschillende organisaties elkaar kunnen aanvullen en versterken. Daarnaast worden ook zaken als protocolontwikkeling (van bijvoorbeeld een meldings- of registratie protocol) voorbereid.

Beleidsniveau en uitvoerend niveau

De slagkracht van een project wordt groter wanneer beleid en uitvoering goed kunnen wisselwerken.

Het consultatienetwerk met aandachtsfunctionarissen is een samenwerkingsvorm waarin het uitvoerende niveau en beleid (op instellingen niveau) worden verknoopt – via het convenant, maar ook via de aandachtsfunctionaris die binnen zijn of haar eigen organisatie een beleidsmatige vertaling moet zien te vinden van de werkwijze zoals die zich binnen het consultatienetwerk uitkristalliseert.

Op beleidsniveau is er in de regel ook een stuurgroep actief – sommige stuurgroepen staan meer op afstand, andere komen regelmatig bijeen.

Overigens is het ook in de startfase van het project van belang beleid en uitvoering in samenhang te bezien. De initiatiefgroep in Groningen bestond zowel uit mensen afkomstig van het uitvoeringsniveau als het beleidsniveau.

Noot 10 In Groningen werden de deelnemers uit de initiatiefgroep in de loop der tijd aandachtsfunctionaris binnen hun eigen organisatie. Hier is niet gewerkt met een convenant.

"Juist door deze combinatie is voorkomen dat het alleen bij een papierwinkel bleef. Er zijn op beleidsniveau de nodige stappen gezet, maar er is in de aanpak ook gekozen om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de bestaande praktijk", aldus Josee Jansen (trekker namens GGD en GGZ).

Betrokkenheid gemeenten

Gemeenten zijn betrokken bij de projecten via de gemeentelijke gezondheidsdienst GGD of via een welzijnsorganisatie. Afgezien van deze meer indirecte betrokkenheid, stellen de meeste gemeenten zich nog opvallend afzijdig op bij bestrijding van ouderenmishandeling. Betrokkenen bij de voorbeeldprojecten hebben veel moeite gedaan om gemeenten te interesseren, maar dat is niet gelukt. De meeste gemeenten hebben namelijk het idee dat zij aan hun verplichtingen hebben voldaan wanneer zij het onderwerp huiselijk geweld hebben opgepakt.¹¹ Maar binnen de aanpakken 'huiselijk geweld' ligt de focus op kinder- en vrouwenmishandeling en is ouderenmishandeling in de regel geen issue. Het project in Haarlem is hierop een uitzondering, daar maakte ouderenmishandeling van meet af aan integraal deel uit van het project Huiselijk Geweld. In Haarlem kwam men er echter óók achter dat ouderenmishandeling binnen de context van Huiselijk geweld om een eigen strategie vroeg¹².

Vanuit de voorbeeldprojecten stelt men unaniem dat betrokkenheid van gemeenten broodnodig is, zowel inhoudelijk (beleid) als financieel. De betrokkenheid van juist de gemeenten kan er (mede) voor zorgen dat de bestrijding van ouderenmishandeling structureel van de grond komt.

3 Financiering en beleidscontext

Financiering

Drie van de voorbeeldprojecten ouderenmishandeling (Groningen, Twente en Haarlem) vallen onder de paraplu van de aanpak huiselijk geweld. In Groningen is de provincie financier. In Twente financiert de provincie de deskundigheidsbevordering en voorlichtingsactiviteiten, betaalt Mediant GGZ de projectleiding vanuit het preventiebudget en dragen de deelnemende instellingen bij door de tijdsinvestering van 'hun' aandachtfunctionarissen te faciliteren. In Dordrecht zijn het de beide 'trekkers' (De Grote Rivieren/circuit ouderen (GGZ) en DWO: Dordtse Welzijnsorganisatie) die het project financieren door het bekostigen van de projectleider en de coördinator van het meldpunt. De beide organisaties doen dit met middelen vanuit hun preventie taak. De partnerorganisaties uit het Dordtse consultatienetwerk faciliteren – middels het convenant – de participatie van hun aandachtfunctionaris in het consultatienetwerk en de training (signaleren van ouderenmishandeling) van een aantal van de medewerkers door de aandachtfunctionaris.

Noot 11 Dit geldt voor de meeste gemeenten van de voorbeeldprojecten, maar ook daarbuiten, zoals onder meer bleek uit een expertmeeting die – in samenwerking met het Ministerie van VWS – door DSP-groep werd georganiseerd. De rol van gemeenten bij de bestrijding van ouderenmishandeling was daar een van de gespreksonderwerpen. Dit onderwerp komt terug in het laatste hoofdstuk 'strategische keuzes'.

Noot 12 Zie 'Ouderenmishandeling en huiselijk geweld' onder '3 Financiering en beleidscontext' in dit boekje.

Voor de training van de aandachtfunctionarissen ('systematisch signaleren' en 'train de trainer') zijn éénmalig aanvullende middelen verkregen van het zorgberaad Zuid Holland Zuid.

Het project in Limburg werd met provinciale middelen opgezet. Nu moeten de instellingen zelf de voortgang van het project faciliteren. Dat lukt nauwelijks. Met het wegvallen van de provinciale subsidie is het project stilgevallen:

"We zijn nu vijf jaar verder", licht Miriam Gossens toe van de Thuiszorg "en het is voor ons als deelnemende partner moeilijk om het consultatienetwerk levendig te houden. Het is niet dat we niet willen, maar in deze tijd van bezuinigingen en het wegvallen van de provinciale subsidie, is dit een onderwerp dat snel op de achtergrond raakt. Er is geen geld en tijd beschikbaar om overstijgende taken op te pakken."

Dit voorbeeld geeft aan hoe kwetsbaar de projecten ouderenmishandeling zijn. Dat geldt niet alleen in Limburg, ook voor de andere voorbeeldprojecten. Bij gebrek aan structurele financiering vanuit provincie en/of gemeente, is het gevaar groot dat de projecten gaan haperen. Met name voor overkoepelende zaken als projectontwikkeling, bijeenkomsten van het consultatienetwerk en scholing/deskundigheidsbevordering is extra geld nodig.

Ouderenmishandeling en huiselijk geweld

Zoals gezegd, valt een aantal van de voorbeeldprojecten onder de aanpak huiselijk geweld: in Groningen, Twente en Haarlem.

In Haarlem was ouderenmishandeling van meet af aan integraal onderdeel van het project huiselijk geweld. Dat was naast een inhoudelijke ook een strategische keuze. *"Zonder de 'massa' die huiselijk geweld vertegenwoordigt, is het voor ouderenmishandeling op zichzelf moeilijk overleven, zeker in een tijd waarin de budgetten van organisaties krap worden."* Irma Hoen (coördinator Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld Haarlem/Zuid-Kennemerland) vertelt dat het een zoektocht was om ouderenmishandeling een goede bedding te geven binnen de grotere structuur van huiselijk geweld. *"Vanaf het begin hoorde ouderenmishandeling erbij, maar in de praktijk is het niet of nauwelijks aan de orde gekomen. Het is niet zo dat ouderenmishandeling niet werd gezien. Maar gaandeweg moesten we erachter komen dat mishandelde ouderen nooit zelf bellen - een enkele uitzondering daargelaten. Ondanks onze inspanningen op het gebied van voorlichting."* Inmiddels werkt men in Haarlem, binnen de structuur van huiselijk geweld, met een aparte structuur voor ouderenmishandeling, juist omdat ouderenmishandeling een specifieke problematiek betreft en een eigen aanpak vraagt. Zo is men (onder meer) nu bezig om via vertrouwenspersonen in contact te komen met mishandelde ouderen en kiest daarmee voor een meer 'outreaching' benadering.

Irma Hoen vergelijkt het aansluiten van ouderenmishandeling bij huiselijk geweld met het vinden van een eigen rijbaan op de grote snelweg. *"De projectgroep huiselijk geweld regelt de snelweg. Met name op het gebied van publiciteit, het veroveren van aandacht op de politieke agenda en voor wat betreft de trainingen, kan ouderenmishandeling meeliften. Maar het is wél belangrijk om op die snelweg je eigen baan te vinden. Dat betekent een eigen stuurgroep en consultatienetwerk ouderenmishandeling."*

In Twente en Groningen staan de projecten ouderenmishandeling vanaf het begin relatief zelfstandig ten opzichte van de aanpak huiselijk geweld.

"Waar mogelijk zoeken we samenwerking met activiteiten uit het project huiselijk geweld," licht Gabriëlle Parel, projectleider in Twente, toe. "Binnen het project huiselijk geweld wordt gewerkt aan de ontwikkeling van een registratiesysteem. Aspecten met betrekking tot ouderenmishandeling worden hierin verwerkt, zodat een volledig registratiesysteem ontstaat op het gebied van huiselijk geweld".

4 Het vormgeven van preventie en bestrijding (de 'keten')

Grote rol voor de intermediairs

De meeste voorbeeldprojecten hebben ervoor gekozen de bestrijding van ouderenmishandeling in eerste instantie via de intermediairs (hulp- en zorgverleners, ouderenadviseurs et cetera) te laten verlopen. Dit heeft te maken met de aard van het probleem: ouderenmishandeling is een nog relatief onbekend fenomeen dat moeilijk herkend wordt en ouderen melden hun mishandeling bovendien zelden zelf. De projecten kiezen er daarom voor bij de intermediairs het proces van bewustwording, signalering en melding te laten beginnen.

Voorlichting en training zijn belangrijke onderdelen van de projecten bestrijding ouderenmishandeling. Voorlichting begint in de regel met een start- of werkconferentie in de initiatieffase van het project en wordt voortgezet binnen de diverse organisaties en instellingen. Meestal zijn het de projectleiders die voorlichtings- en trainingsbijeenkomsten organiseren, al dan niet samen met de aandachtsfunctionarissen. De aandachtsfunctionarissen zijn degenen die medewerkers van hun eigen organisatie voorlichten en trainen in het systematisch signaleren van ouderenmishandeling. Er is trainingsmateriaal ontwikkeld en ook bestaan er diverse varianten van 'train the trainer' trainingen om aandachtsfunctionarissen hiertoe in staat te stellen. Kern van de training systematisch signaleren is het herkennen en benoemen van de situatie van ouderenmishandeling. Dat lijkt gemakkelijker dan het is.

Preventie

Als we het hebben over preventie van ouderenmishandeling is er onderscheid te maken tussen het voorkomen van het ontstaan van ouderenmishandeling (primaire preventie) en het er zogezegd 'vroeg bij zijn' dat wil zeggen zorgen dat er op tijd wordt opgetreden waardoor een situatie niet verergert (secundaire preventie). Een belangrijke vorm van primaire preventie is onder meer het voorkomen van overbelasting bij mantelzorgers. Ook eenzaamheidsbestrijding en empowerment van ouderen (weerbaar maken van ouderen) zijn manieren om de kwetsbaarheid van alleenstaande ouderen te verminderen en daarmee te helpen voorkomen dat zij slachtoffer van ouderenmishandeling worden. De secundaire preventie ligt meer in het verlengde van het (vroegtijdig) signaleren van (potentiële) situaties van ouderenmishandeling.

In onze voorbeeldprojecten zijn we de primaire preventie niet of nauwelijks tegengekomen. Dat is niet zo vreemd, omdat dit soort zaken in het algemeen onder het gemeentelijke beleid vallen (welzijnsbeleid, lokaal gezondheidsbeleid). Wel zien we bij de aanpakken aandacht voor de laatste vorm (secundaire preventie). Door het trainen van ouderenadviseurs, thuiszorgmedewerkers en mantelzorgondersteuners en dergelijke kunnen eerste tekenen van ouderenmishandeling vroegtijdig gesignaleerd en onderkend worden, waardoor voorkomen kan worden dat de situatie verder uit de hand

loopt. Dit begint net een beetje op gang te komen. Binnen de instellingen zijn het vooral preventiefunctionarissen die zich bezig houden met het bestrijden van ouderenmishandeling.

Het melden en registreren van ouderenmishandeling

De keuze voor de intermediair als centrale figuur zien we terug in de manier waarop melding en registratie is ingericht binnen de projecten: een advies- en meldpunt voor intermediairs, meestal ondergebracht bij een van de partners uit het consultatienetwerk - vaak bij een GGD, maar ook bij Welzijn of GGZ of Thuiszorg.

De vraag of het meldpunt daarnaast ook voor 'het grote publiek' (dat wil zeggen: daders, slachtoffers, getuigen) open gesteld moet worden, wordt op verschillende manieren beantwoord.

In Twente is in de stuurgroep over dit punt uitgebreid van gedachte gewisseld. *'Een meldpunt voor een breed publiek werkt pas als de hulpverlening en samenwerking stevig staat. Daarvoor is het nu nog te vroeg'*, licht Bernadette Duzijn (Mediant) toe. In Dordrecht werd een vergelijkbare afweging gemaakt.

In Haarlem is het Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld ondergebracht bij de Maatschappelijke Dienstverlening en toegankelijk voor intermediairs én publiek. De ervaring is dat publiek niet of nauwelijks meldt. In Limburg is het meldpunt ouderenmishandeling ook voor zowel intermediairs als publiek en ook daar melden in de praktijk alleen intermediairs.

Een bijzondere situatie vinden we in Leek (Groningen). Tijdens de start van het meldpunt Ouderenmishandeling in Leek is volop de publiciteit gezocht. In de artikelen die in de krant zijn verschenen over het meldpunt zijn foto's geplaatst van de ouderenadviseur. Zo kreeg het meldpunt letterlijk een gezicht. Van de tien meldingen die in het afgelopen half jaar zijn binnengekomen in Leek, waren vijf meldingen afkomstig van de ouderen zelf. Dit is opmerkelijk en bevestigt de laagdrempeligheid van het meldpunt. Het meldpunt is bewust aangehaakt bij de bestaande hulpverleningsstructuur (het OGGZ netwerk), waarin de doelgroep ouderen expliciet op de agenda gehouden wordt. Het bestaande OGGZ meldpunt voor zorg en overlast stuurt de meldingen met betrekking tot ouderenmishandeling direct door naar de ouderenadviseur.

De meldingen en vermoedens van ouderenmishandeling worden geregistreerd bij de meldpunten. Dit biedt inzicht in de leefsituatie van zowel het slachtoffer als de dader – met behulp waarvan de hulpverlening het aanbod beter kan afstemmen op de behoeften. Verder geeft de registratie zicht op de aard en omvang van ouderenmishandeling en ontwikkelingen daarin.

5 Voorlichting en publiekscampagnes

Zoals blijkt uit het voorgaande is voorlichting aan intermediairs essentieel om een begin te kunnen maken met het bestrijden van ouderenmishandeling. Daarnaast is het belangrijk om de communicatie tussen de partners in het netwerk rondom ouderenmishandeling gaande te houden – door middel van de bijeenkomsten van het consultatienetwerk en daarnaast ook een stuurgroep op beleidsniveau.

Een publiekscampagne om het onderwerp ouderenmishandeling op de kaart te zetten is pas zinvol als de aanpak van ouderenmishandeling stevig staat.

Lessen uit de praktijk

Op basis van de ervaringen in de voorbeeldprojecten, kunnen we een aantal lessen of werkzame bestanddelen benoemen. We vatten ze samen in elf punten:

1 *Ouderenmishandeling vraagt om gemeentelijk beleid*

Ouderenmishandeling komt vaker voor dan we denken en zal bovendien alleen maar toenemen door de vergrijzing en de steeds verdergaande vermaatschappelijking van zorg (ouderen blijven steeds langer thuis wonen).

Het is daarom belangrijk dat het onderwerp extra aandacht krijgt. Dat betekent in concreto dat gemeenten er – in nauwe samenwerking met lokale organisaties - een expliciet en samenhangend beleid op dienen te ontwikkelen en hun regierol dienen op te pakken.

2 *De juiste partners in het netwerk*

Bij (nog) pionierende projecten als de projecten bestrijding ouderenmishandeling, blijkt energie en het vermogen anderen te betrekken het belangrijkste om een netwerk of samenwerkingsverband te starten. Qua organisatie staan GGD's, GGZ instellingen, Thuiszorg en Welzijn/ouderen het dichtst bij de problematiek. Deze organisaties hebben over het algemeen de meeste motivatie om een onderwerp als ouderenmishandeling op te pakken.

Partners die zeker ook benaderd moeten worden om deel te nemen aan het netwerk zijn:

- steunpunten Mantelzorg;
- ziekenhuizen;
- maatschappelijk werk;
- huisartsen;
- politie;
- woningcorporaties;
- wijkprojecten.

Het is belangrijk dat ook gemeenten in het project participeren, niet als partner in het consultatienetwerk, wel om het project mede te ontwikkelen, beleidsmatig in te bedden en mede de voorwaarden scheppen tot het welslagen ervan. Waar het gaat om de preventie van ouderenmishandeling (zoals ondersteuning van mantelzorgers (informele zorg), eenzaamheidsbestrijding en empowerment van ouderen), is participatie van gemeenten onontbeerlijk. Het is daarom zinnig dat gemeenten zitting hebben in een stuurgroep.

3 *Enthousiaste trekkers trekken het best*

Belangrijk zijn vooral de mensen die het project trekken. De kans van slagen hangt samen met hun vermogen om te enthousiasmeren, het belang van preventie en bestrijding van ouderenmishandeling voor het voetlicht te brengen, samenwerkingverbanden te smeden, toegang te hebben tot sleutelfiguren en hen te overtuigen van de noodzaak tot participatie in het project.

Potentiële trekkers zijn GGD, GGZ, Thuiszorg en Welzijn/ouderen.

4 *Om te beginnen: een start- of werkconferentie*

Het organiseren van een start- of werkconferentie waarin voorlichting over het onderwerp en achtergronden van de problematiek wordt gegeven, is een prima methode om een begin te maken met het vormen van een netwerk.

De inzet en het doel van de werkconferentie zijn – naast voorlichting – de voorbereidingen treffen tot het vormen van een netwerk en dit te regelen via een convenant.

Het is belangrijk dat – naast professionals – ook gemeente(n) deelnemen aan de startconferentie en deze eventueel mede organiseren. Vergeet verder niet vrijwilligers- en belangenorganisaties uit te nodigen voor deelname (ouderenbonden, regionale patiënten/consumenten platforms, seniorenraden, de kerkelijke gemeenschap, organisaties als de Zonnebloem, etc.).

Als 'follow up' is een persoonlijke benadering aan te bevelen van de (potentiële) partners in het netwerk.

5 *Consultatienetwerk met aandachtsfunctionarissen, stuurgroep*

De meest gebruikte vorm van samenwerking is die van het consultatienetwerk ouderenmishandeling, gevormd door aandachtsfunctionarissen van de deelnemende organisaties. De aandachtsfunctionarissen 'beheeren' het onderwerp ouderenmishandeling binnen hun eigen organisatie, geven voorlichting, trainen medewerkers van de eigen organisatie in het signaleren van gevallen van ouderenmishandeling en zijn binnen de organisatie het aanspreekpunt op dit onderwerp. Zij vormen in de regel ook de schakel tussen uitvoering en beleid binnen hun organisatie, dat wil zeggen: zij hebben contact met de medewerkers die in hun dagelijkse praktijk te maken hebben met ouderen en mishandeling en ook met de beleidsmakers/managers die moeten beslissen over de inbedding van de bestrijding van ouderenmishandeling binnen en buiten de eigen organisatie.

Daarnaast blijkt het zinnig om een stuurgroep te vormen, waarin de organisaties op beleids-/managementniveau zijn vertegenwoordigd. Strategisch is het goed om de stuurgroep – indien mogelijk – te combineren met de stuurgroep huiselijk geweld, of in ieder geval een link tussen beide stuurgroepen te leggen.

De projectleider is de verbindende factor tussen (voortgang/ontwikkeling van het) project, consultatienetwerk en stuurgroep.

6 *Convenant*

Door het afsluiten van samenwerkingsconvenanten tussen de betrokken instellingen kan de aanpak van ouderenmishandeling zich bestendigen en een continu karakter krijgen. Ook is een convenant handig om uitwisseling van informatie tussen instellingen over cliënten goed te regelen. In een convenant leggen de partners hun aandeel in het project vast, zoals reeds genoemde uitwisseling van informatie, faciliteren van aandachtsfunctionarissen, faciliteren van scholing/training, afspraken over melding en registratie en de manier waar een eventueel advies- en meldpunt wordt ingericht.

7 *Inrichten van een advies- en meldpunt ouderenmishandeling*

Bij het inrichten van een eventueel advies- en meldpunt¹³ is een aantal afwegingen aan de orde. Allereerst moet een keuze gemaakt worden om een advies- en meldpunt al dan niet toegankelijk te maken voor het publiek.

Bij de pionierende projecten die we steeds als voorbeeld opvoeren, waren er belangrijke argumenten om wél een advies- en meldpunt in te richten (mogelijkheid tot onderlinge consultatie en registratie – waardoor zicht op de aard en omvang van het probleem ontstaat), maar om dit (voorlopig) voor alleen intermediairs te doen. Een logische stap is in dat geval het meldpunt bij een van de partners uit het consultatienetwerk onder te brengen.

Als de hulpverlening (de *back office*) goed op orde is, organisaties weten hoe ze moeten handelen bij ouderenmishandeling en samenwerken, is het zinnig om een advies- en meldpunt voor publiek te openen. Toch zullen het in de regel vooral intermediairs zijn die gevallen van ouderenmishandeling zullen tegenkomen (en melden).

Een tweede keuze gaat tussen oprichten van een apart meldpunt ouderenmishandeling of aansluiten bij een bestaand meldpunt (of informatiepunt). Bestaande meldpunten zijn onder meer de Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld en de OGGZ meldpunten.

Het voorbeeld uit Haarlem laat zien dat een Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld vooralsnog weinig tot geen meldingen van ouderenmishandeling binnen krijgt en dat het dus nodig is via intermediairs/vertrouwenspersonen gevallen van ouderenmishandeling op het spoor te komen.

Het voorbeeld uit Leek laat zien dat een meldpunt – aangesloten bij een OGGZ meldpunt maar met een eigen gezicht, in de persoon van een actieve ouderenadviseur die in contact komt met veel ouderen en die dat gezicht is/vertegenwoordigt - wél werkt voor publiek.

8 *Registreren*

Registreer alle meldingen van ouderenmishandeling om zicht te krijgen op de omvang van de diverse vormen van ouderenmishandeling. Momenteel zijn hierover namelijk weinig kwantitatieve gegevens beschikbaar. Ook voor politiek agendering van dit onderwerp is het van belang om een beeld te krijgen van de omvang en aard van ouderenmishandeling.

9 *Publiekscampagne*

Een publiekscampagne is vooral zinnig als de samenwerking tussen de diverse organisaties en de hulpverlening goed op orde zijn en er een advies- en meldpunt bestaat waar het publiek (vermoedens van) ouderenmishandeling kan melden en advies kan krijgen over hoe het beste met deze situatie om te gaan.

Noot 13 De hier gebruikte term 'meldpunt' heeft geen wettelijke basis. Voor deze naam wordt hier gekozen omdat deze in de praktijk gangbaar is.

10 Investeren

Zoals het voorbeeld van de provincie Limburg laat zien, bestaat het gevaar dat na een tijdelijke subsidie een project langzaam ter ziele gaat. Door bezuinigingen en tijdsdruk komen juist de overstijgende aspecten in de verdrukking (onder andere bijeenkomsten van het consultatienetwerk, het trainen van nieuwe medewerkers in het signaleren van ouderenmishandeling en het ontwikkelen van protocollen).

Het voorbeeld in Dordrecht laat zien dat het wél mogelijk is zonder veel 'externe' subsidiëring een project bestrijding ouderenmishandeling op te zetten. In dit geval leveren de partnerinstellingen een belangrijke bijdrage, van de 'trekkers' is die het grootst. Dat betekent dat men – op beleidsniveau én op uitvoerend niveau – zelf moet willen investeren in de aanpak van ouderenmishandeling, hetgeen een grote motivatie vraagt. Naast een grote motivatie is ook budgettaire ruimte nodig. Of die ook te vinden is, is niet zeker, maar de wil om te investeren in een aanpak, maakt die kans wel groter.

Aanhaken bij projecten huiselijk geweld biedt mogelijkheden voor een meer stabiele financiering.

11 Stap voor stap methode

Gebruik bij het opzetten en ontwikkelen van een aanpak ouderenmishandeling de stap-voor-stap methode, zet laagdrempelig in en begin niet te pretentius.

In Twente bijvoorbeeld noemt men deze werkwijze het groeimodel: beginnen met een kleine initiatiefgroep en die gaandeweg uitbreiden en laten toe groeien naar een consultatienetwerk. Ook het scholen van medewerkers kan volgens het groeimodel plaatsvinden: eerst de aandachtsfunctionarissen, dan breder binnen de organisaties van het consultatienetwerk, vervolgens overige professionals en tenslotte de vrijwilligers die met ouderen van doen hebben.

Partnerorganisaties moeten in staat gesteld worden hun eigen aanpak te kiezen en mee te kunnen doen met een minimale inspanning. Wanneer een te grote inspanning van hen gevraagd wordt, zullen ze sneller afhaken, dus het is zoeken naar een goede balans. Die balans wordt uiteindelijk gevonden en vastgelegd in een samenwerkingsconvenant.

Strategische keuzes

Veranderingen in het krachtenveld: Huiselijk geweld en WMO

In aanvulling op de lessen uit de praktijk, schetsen we hier een aantal strategische keuzes. Die hangen samen met een nieuwe rolverdeling tussen gemeenten en lokale organisaties. De nieuwe rolverdeling is het gevolg van een aantal belangrijke veranderingen in het krachtenveld waarbinnen de bestrijding van ouderenmishandeling gestalte krijgt¹⁴. Eén van die veranderingen is het feit dat gemeenten de regiefunctie hebben gekregen bij de aanpak van huiselijk geweld¹⁵. Veel gemeenten, met name centrumgemeenten, zijn al actief in het opzetten en/of uitvoeren van beleid rond de integrale aanpak van huiselijk geweld.

Ingrijpend zijn ook de veranderingen in de wet- en regelgeving rondom de nieuwe Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Gemeenten krijgen in dit kader een grotere taak en verantwoordelijkheid – onder meer voor wat betreft mantelzorgondersteuning.

Vanuit het LPBO en binnen de lopende projecten 'bestrijding ouderenmishandeling' is inmiddels geconcludeerd dat ouderenmishandeling – qua aanpak en beleid – structureel onderdeel zou moeten uitmaken van de aanpak huiselijk geweld. Dit zou vooral moeten gelden voor de vormen van ouderenmishandeling die vallen in de categorie 'opzettelijk geweld'. 'Ontspoorde zorg' daarentegen zou het beste aangepakt kunnen worden in directe samenhang met de mantelzorg, zo is de voorlopige conclusie binnen het veld.

Gezamenlijke aanpak: samenwerking tussen overheid en veld

Het moment is gekomen om de samenwerking tussen gemeenten, netwerken rondom huiselijk geweld en netwerken rondom ouderenmishandeling samen te brengen – en daar waar die netwerken nog niet bestaan, ze in het leven te roepen.

Gemeenten en lokale organisaties hebben elkaar nodig als het gaat om het bestrijden van ouderenmishandeling. Ieder van hen heeft daarbij een eigen belang en vervult daarin een eigen rol (zie ook tekst in kader: rollen van gemeente en lokale organisaties).

Het ideaal is een werkelijk gezamenlijke aanpak van een betrokken gemeente met een regiefunctie en sterke, actieve lokale organisaties. Of – in het geval van regionale/provinciale projecten - verschillende betrokken gemeenten. De provincies hebben hier geen formele taak maar de provinciale steunpunten pakken het onderwerp soms op in overleg met regionale instellingen omdat veel van die instellingen nu eenmaal bovengemeentelijk werken.

Hoe zwakker het veld, hoe sterker de regierol van de gemeente moet zijn.

Noot 14 Over deze veranderingen, de gevolgen ervan en ook de mogelijke antwoorden erop (strategieën voor de toekomst) is informatie ingewonnen bij de vijf voorbeeldprojecten, het LPBO en ook tijdens een expertmeeting die DSP-groep in het kader van de opdracht van het Ministerie van WVS en Justitie heeft georganiseerd.

Noot 15 Als gevolg van een stimuleringsregeling vanuit het Ministerie van WVS worden momenteel in de 35 centrumgemeenten Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld/Vrouwenopvang opgezet.

Hoe afzijdiger de gemeente, hoe sterker lokale organisaties moeten inzetten op bewustmaken, lobbyen en initiatief nemen tot samenwerking. Belangenorganisaties zoals dat ouderenbonden en de Regionale Patiënten/Consumenten Platforms (RPCP's) kunnen vanuit hun eigen invalshoek hieraan bijdragen.

Rol van gemeenten

Gemeenten hebben de regie als het gaat om de aanpak van huiselijk geweld. Als we het hebben over huiselijk geweld hebben we het - naast kindermishandeling en partnergeweld – uiteraard ook over ouderenmishandeling, al krijgt dit onderwerp in de praktijk dikwijls minder aandacht. Daarnaast zijn er wettelijke voorschriften die de bemoeienis van gemeenten op dit onderwerp voorschrijven.

Volgens de Wet Collectieve Preventie Volksgezondheid (WCPV) en de welzijnswet hebben gemeenten de taak de gezondheid respectievelijk het welzijn van (vooral) kwetsbare burgers te beschermen en te bevorderen. De uitwerking van deze wetten brengt onderwerpen als het bevorderen van de weerbaarheid, de zelfredzaamheid en de veiligheid van ouderen hoog op de agenda. Het voorkomen van eenzaamheid is in dit kader eveneens een belangrijk item. Burgers vinden deze onderwerpen steeds relevanter. Het gemeentelijk ouderenbeleid is er op gericht de oudere zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen en deel te laten nemen aan het maatschappelijk leven. Daarmee beweegt het ouderenbeleid zich steeds meer op het snijvlak van de beleidsterreinen wonen, zorg en welzijn.

Waar het gaat om het bevorderen van de gezondheid en het welzijn van ouderen, is ook het voorkomen van overbelasting bij mantelzorgers een preventieve maatregel. Helaas hebben nog weinig gemeenten hier gericht beleid op ontwikkeld. Dat gaat overigens wel veranderen. In de nabije toekomst zijn gemeenten krachtens de beoogde Wet Maatschappelijke Ondersteuning - waarin onder andere een deel van de AWBZ, de Wet voorzieningen gehandicapten en de welzijnswet in worden ondergebracht - verplicht om de maatschappelijke ondersteuning te regelen voor met name kwetsbare groepen. Volgens de geformuleerde prestatievelden moeten gemeenten straks verantwoording afleggen over het gevoerde beleid. Onderwerpen als 'het ondersteunen van mantelzorgers en vrijwilligers', 'maatschappelijke opvang' en 'advies- en steunpunten huiselijk geweld' worden hier specifiek benoemd.

Kortom, ouderenmishandeling is een publieke zaak waarbij de veiligheid, het welzijn en de gezondheid van een substantieel deel van de oudere burgers in het geding zijn. Meer dan één op de twintig 65plussers heeft ermee te maken. En hoewel inzet op het voorkomen en bestrijden van *kindermishandeling* - berekend naar het aantal levensjaren en de kwaliteit van leven - misschien meer 'winst' oplevert, noopt de omvang van ouderenmishandeling en het leed dat het veroorzaakt, net zo goed tot actie.

Oproep aan gemeenten

De oproep aan gemeenten die zich nog niet bezig houden met de bestrijding van ouderenmishandeling, is dan ook:

- Erken de aard en omvang van het probleem ouderenmishandeling en investeer in de preventie en bestrijding ervan.

- Breng het onderwerp ouderenmishandeling onder in het gemeentebestuur. Zorg hierbij in ieder geval voor een samenhangend beleid waarin aandacht is voor veiligheid, welzijn en gezondheid van ouderen. Zorg voor een sluitende aanpak.
- Inventariseer wat er al gebeurt op het gebied van de bestrijding van huiselijk geweld in het algemeen en ouderenmishandeling in het bijzonder. Wat doen instellingen/organisaties/initiatieven op dit gebied, wat doen omliggende gemeenten, heeft de provincie een rol? Sluit aan op bestaande initiatieven en gebruik de aldaar opgebouwde expertise.
- Kies voor één aanpak die rekening houdt met de verschillende oorzaken van ouderenmishandeling, te weten: moedwillige ouderenmishandeling en 'ontspoorde zorg'. Deze verschillen zijn essentieel voor de preventie, de signalering en registratie (inrichting advies- en meldpunt/*frontoffice*), voor de aanpak van de problematiek en voor de organisaties en professionals die erbij betrokken zijn (inrichting *backoffice*).
Bezie moedwillige ouderenmishandeling in ieder geval in de context van de aanpak huiselijk geweld en leg in het geval van ontspoorde zorg een verband met de ondersteuning van informele zorg (zie onder).
- Bezie moedwillige ouderenmishandeling in de context van de aanpak huiselijk geweld:
U voert de regie over de aanpak huiselijk geweld of gaat die binnenkort voeren. Zorg dat in ieder geval de bestrijding van opzettelijke ouderenmishandeling deel uitmaakt van de aanpak huiselijk geweld in uw gemeente. Bezie of ouderenmishandeling moet worden ondergebracht bij het Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld. Houd daarbij in het oog dat bestrijding van ouderenmishandeling extra aandacht en een specifieke benadering vraagt¹⁶. Wees attent op het verschil in ontwikkeling (fase verschil) tussen de aanpak van ouderenmishandeling en die van de andere vormen van huiselijk geweld, voorkom dat het onderwerp ouderenmishandeling ondergesneeuwd raakt. Melding van ouderenmishandeling door ouderen zelf is zeldzaam en meer dan bij kindermishandeling of partnergeweld vraagt ouderenmishandeling om de inzet van intermediairs en/of vertrouwenspersonen.
Verder zullen de organisaties die betrokken zijn bij ouderenmishandeling niet helemaal overeenstemmen met de netwerken rondom kindermishandeling of partnergeweld¹⁷ – dus is het verstandig om daar apart naar te kijken en eventueel aparte structuren rondom ouderenmishandeling te stimuleren en te faciliteren.
- Leg verband tussen de ondersteuning van informele zorg en preventie en bestrijding van ouderenmishandeling. Breng de bestrijding van ontspoorde zorg onder in uw beleid in het kader van de WMO.

Noot 16 Dát ouderenmishandeling in de context van de aanpak huiselijk geweld om extra aandacht en een specifieke benadering vraagt, blijkt onder meer uit de voorbeeldprojecten. Ook blijkt dit uit het feit dat slechts enkele gemeenten ouderenmishandeling hebben meegenomen in hun aanpakken huiselijk geweld.

Noot 17 Overigens is partnergeweld een verschijnsel dat ook bij ouderen voorkomt, ofwel in de vorm van opzettelijke mishandeling van een partner door de andere partner, ofwel als een vorm van ontspoorde zorg van de ene partner die mantelzorger voor de andere partner is geworden.

- Preventiebeleid zou zich in het geval van ouderenmishandeling onder meer moeten richten op het voorkomen van overbelasting van de mantelzorger. Het stimuleren van respijtzorg (de vervangende zorg die de mantelzorger tijdelijk ontlast, waardoor overbelasting kan worden voorkomen) kan een belangrijk onderdeel gaan uitmaken van de aanpak. Ook eenzaamheidsbestrijding en empowerment van ouderen zijn in het kader van de preventie van ouderenmishandeling relevant.
- Maak gebruik van de expertise van lokale organisaties die in aanraking komen met de diverse vormen van ouderenmishandeling.
- Bezie op termijn of de verschillende consultatie- en zorgnetwerken meer in elkaar over kunnen gaan (gaat om de netwerken rondom ouderenmishandeling en huiselijk geweld, maar daarnaast zijn er vaak ook andere netwerken actief, alleen al rond ouderen zijn dat bijvoorbeeld: actieve zorg, verwaarlozing, eenzaamheid).

Rol van provincies

Formeel hebben de provincies geen rol in de aanpak van ouderenmishandeling. Belangrijk is wel hun provinciale/regionale regie, aangezien veel organisaties bovengemeentelijk werken. Provincies kunnen zorgen voor een bovengemeentelijke aanpak en hebben vaak een belangrijke ondersteunende en adviserende rol in de richting van kleinere gemeenten die weinig middelen en mogelijkheden hebben.

De praktijk laat zien dat provinciale ondersteuningsorganisaties op enkele plaatsen het initiatief hebben genomen om ouderenmishandeling aan te pakken. Zij hebben samenwerking gezocht met relevante uitvoeringspartners en samen met hen een plan ingediend bij de provincie. Met incidentele subsidies was het mogelijk een project rond ouderenmishandeling goed op te zetten - vervolgens zijn het de gemeenten en lokale instellingen met behulp waarvan het project een meer structurele bedding moet krijgen.

Oproep aan provincies

Het is belangrijk dat gemeenten en provincies waar mogelijk samen optrekken waar het de aanpak van ouderenmishandeling betreft. Provincies kunnen helpen het onderwerp op de agenda van gemeenten te zetten, kunnen via hun steunfuncties ondersteuning bieden aan het ontwikkelen van een regionale aanpak en kunnen gemeenten helpen door middel van incidentele (project)subsidies.

Rol van lokale organisaties

Lokale organisaties die bij ouderenmishandeling betrokken zijn, spelen een cruciale rol als het gaat om het ontwikkelen en uitvoeren van projecten ter bestrijding van ouderenmishandeling. Zoals uit de beschrijving van de voorbeeldprojecten al bleek, is het vaak een lokale organisatie die het initiatief neemt een project bestrijding ouderenmishandeling op te zetten. Door hun aard en werkwijze zijn dit meestal GGD's of GGZ instellingen, soms ook is de Thuiszorg, Stichting Welzijn of Maatschappelijke Dienstverlening mede-initiatiefnemer.

Deze organisaties zijn de 'vindplaatsen' van ouderenmishandeling: zij lopen hier in hun dagelijkse werkpraktijk direct tegenaan en worden ook geconfronteerd met de gevolgen ervan – mits ze het probleem herkennen en signaleren. En zij kunnen er ook concreet iets aan doen (intervenieren). Vanuit hun dagelijkse, praktische en morele betrokkenheid bij het probleem (het hart dat zij voor hun cliënten hebben) zullen zij in principe gemotiveerd zijn om een bijdrage aan de bestrijding van ouderenmishandeling te leveren. Lokale organisaties zijn dus goede informatiebronnen: zij hebben informatie over de omvang van ouderenmishandeling of kunnen die informatie opbouwen (via melding en registratie), zij kunnen het belang van de bestrijding van ouderenmishandeling aangeven. Een speciale rol is weggelegd voor belangenorganisaties als ouderenbonden en RPCP's. Zij zijn de andere belangrijke informatiebronnen - vanwege hun lage drempel voor ouderen.

Oproep aan lokale organisaties

Oproep aan de lokale organisaties en belangenorganisaties is dan ook:

- erken de reikwijdte van het probleem ouderenmishandeling;
- breng de aard, ernst en omvang van ouderenmishandeling naar voren (door middel van signalering en registratie) – met name richting politiek en bestuur;
- bouw expertise over signalering en aanpak van ouderenmishandeling op en breng die in binnen een consultatienetwerk (of vergelijkbare structuur);
- de expertise van belangenorganisaties is zowel richting politiek en bestuur van belang als ook richting lokale organisaties – belangenorganisaties kunnen hun expertise met name in een adviseursrol inbrengen (advies ten aanzien van communicatie, signalering, verwijzing);
- ontwikkel – op eigen initiatief en/of onder regie van de gemeente – projecten ouderenmishandeling;
- maak gebruik van de expertise van andere organisaties en projecten 'beschrijving ouderenmishandeling'.

Tekst in kader 3: rollen van gemeente en lokale organisaties

Hieronder volgt een opsomming van mogelijke rollen die lokale organisaties kunnen vervullen als het gaat om ouderenmishandeling. Zoals we in dit boekje hebben kunnen zien variëren de rollen afhankelijk van de lokale situatie en aanpak. Wie welke rol vervult dient in nauw overleg bepaald te worden. Hierbij speelt ook het bestaan van lokale netwerken, de beschikbaarheid van lokale middelen en de wijze van financiering een rol.

Gemeentelijke regierol

- politieke prioriteitstelling;
- bij elkaar brengen van partijen;
- faciliteren van samenwerking en netwerkvorming (uitvoerend én beleidsniveau);
- bevorderen afspraken tussen samenwerkingspartners (convenant);
- faciliteren van voorlichting over ouderenmishandeling;
- faciliteren van het signaleren en registreren;
- faciliteren van deskundigheidsbevordering;
- zorgdragen voor inrichten Advies- en Steunpunt Huiselijk Geweld c.q. meldpunt ouderenmishandeling;
- bevorderen sluitende aanpak (keten);

- afstemming gemeentelijke beleidsterreinen (OGZ, zorg, welzijn, veiligheid);
- verantwoordelijkheid binnen gemeente vastleggen.

Rol GGD (specifiek)

- uitvoerende regiefunctie in het kader van WCPV.

Rol GGZ (specifiek)

- opzetten/onderhouden netwerk OGGZ (ouderenmishandeling hier onder brengen);
- hulpverlening slachtoffers en daders (advies en behandeling).

Rol GGD, GGZ, AMW, en/of stichting Welzijn ouderen, Thuiszorg¹⁸

- uitvoerende regiefunctie of trekkersrol (vaak GGD of GGZ, echter soms is welzijnsorganisatie of AMW coördinerende partij);
- voorlichting en preventie;
- deskundigheidsbevordering eigen medewerkers (aanstellen aandachtsfunctionaris);
- onderhouden van netwerken van professionals; casussen inbrengen en bespreken in netwerk;
- signalering en registreren (melden van vermoedens en signalen);
- maken van aantekening in persoonlijk dossier;
- onderzoek doen naar vermoedens en signalen van ouderenmishandeling;
- organiseren front office (bv. melding via ouderenadviseurs, vertrouwenspersonen) en back office;
- eerste opvang slachtoffers en daders; onderwerp bespreekbaar maken.

Steunpunt mantelzorg

- signalering en registreren (melden van vermoedens en signalen);
- maken van aantekening in persoonlijk dossier;
- voorlichting en preventie.

Rol Politie

- signalering en registratie van meldingen;
- optreden indien sprake is van acuut geweld (politie maakt afspraken met andere partijen zoals AMW voor crisisopvang);
- aanspreken mensen (vooral moedwillige daders) op hun gedrag; repressieve aanpak indien nodig;
- maken van aantekening in persoonlijk dossier;
- opnemen van de aanklacht;
- juridische maatregelen treffen;
- voorlichting en preventie;
- deskundigheidsbevordering in de politieorganisatie;
- samenwerken en afstemming taken netwerk.

Rol huisartsen

- signaleren en registreren (melden van vermoedens en signalen);
- maken van aantekening in persoonlijk dossier;
- informeren over familierelaties (met inachtneming van privacywetgeving);
- medisch advies en behandeling van psychische en fysieke klachten;

Noot 18 . Genoemde rollen kunnen door alle organisaties worden uitgevoerd, afhankelijk van de lokale situatie en de gemaakte afspraken.

- voorlichting en preventie;
- deskundigheidsbevordering (training volgen).

Rol indicatieorgaan (CIZ)

- signalering en registreren (melden van vermoedens en signalen);
- maken van aantekening in persoonlijk dossier;
- deskundigheidsbevordering eigen medewerkers;
- doorverwijzen.

Bijlagen

Bijlage Relevante literatuur en websites

Literatuur

Bakker, H., J. Beelen en C. Nieuwenhuizen. *De au van ouderdom. Ouderenmishandeling perspectieven voor de hulpverlening*. NIZW. Meppel, 1999.

Comijs, H.C., e.a. *Agressie tegen en benadeling van ouderen. Een onderzoek naar ouderenmishandeling*. Vrije Universiteit, Amsterdam, 1996.

Dongen, M. van, en A. Muller. *Projectvoorstel. Signalering en hulpverlening. Ouderenmishandeling in Dordrecht*. De Grote Rivieren, Dordrecht, 2003.

Eindrapportage project STOL. Samenwerking Tegen Ouderenmishandeling Limburg. Prinsenbeek, STOL, 2002.

Kriek, F., en R Oude Ophuis, *Een verkennend onderzoek naar ouderenmishandeling*. Regioplan, Politie en Wetenschap, 2003.

www.ministerievanjustitie.nl/b_organ/nhg/onderzoek/verk_onderzoek_ouder_enmishandeling.htm

Ondersteuning gemeenten bij Publiekscommunicatie Huiselijk Geweld. Onderzoek naar de wenselijkheid van een Toolkit publiekscommunicatie. Rijksvoorlichtingsdienst/ Publiek en Communicatie, Den Haag, 2004.

Zonder drempels. Quickscan Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld 2004. Stichting Alexander, 2004.

Signaal op rood. Projectplan voor de aanpak van ouderenmishandeling in de provincie Groningen. CMO en GGD/ GGZ, Groningen, 2003

Websites

Instellingen

- NIZW: www.nizw.nl
- VNG: www.aanpakhuiselijkgeweld.nl
- TransAct: www.transact.nl

Projecten

- Groningen: www.huiselijkgeweldgroningen.nl
- Twente: www.huiselijkgeweldtwente.nl/geweld/ouderenmishandeling.php
- Limburg: www.ggdzzl.nl/content/infoover/OGGZ_vangnet
- Dordrecht: www.degroterivieren.nl
- Haarlem: www.huiselijkgeweldhaarlem.nl

Buitenlandse sites

- (USA) NCEA: www.elderabusecenter.org/default.cfm
- (Australie) INPEA: www.inpea.net/Index.htm
- Engeland: www.elderabuse.org.uk